

מלחמת לבנון והשלכותיה על הביטחון הלאומי של ישראל מאת ד"ר חנן שי

מבט מבס"א, מס' 1,596, 4 יוני 2020

תקציר: לכיבוש דרום לבנון במבצע שלום הגליל ולשהייה הממושכת באזור הייתה הצדקה מדינית וצבאית. אך ליקויים מקצועיים בהפעלת צה"ל במהלך המבצע ובפעילות הביטחון השוטף ארוכת השנים שלאחריו חייבו לחלצו משם באופן שמעצב את ביטחונה הלאומי של ישראל, ולא דווקא לטובה, אף היום.

למבצע שלום הגליל (של"ג) היו שתי מטרות מדיניות: הראשונה ריאלית וברת השגה - השבת החיים האזרחיים בגבולה הצפוני של ישראל למסלולם לאחר ששנים רבות של ירי קטיושות שיבשו אותם לחלוטין; והשנייה, שהתבססה על משאלות לב בלתי ריאליות - השגת הסכם שלום עם מדינה ערבית שנייה, צעד שמימושו חייב שליטה נוצרית בלבנון ללא השפעה סורית.

כנגזר מהמטרות המדיניות הונחה צה"ל לכבוש את דרום לבנון עד כביש בירות-דמשק (כארבעים ק"מ ממטולה) במטרה לטהר את המרחב ממחבלים ומאמל"ח ולנתק את סוריה מלבנון.

על מנת להגיע לכביש לפני שייתפס על-ידי אוגדה סורית שהייתה ממוקמת בקרבת דמשק נהגה רעיון אופרטיבי תחבולני מבריק: ניצול מרחב ג'בל ברוך, שנחשב בלתי עביר לשריון ולכן לא היה מוגן כהלכה, לשם החדרה מהירה של אוגדת טנקים ישראלית לעומק לבנון. משימתה הייתה להתייצב על כביש בירות-דמשק תוך 48 שעות מפתיחת המבצע ותוך כך לנתק את סוריה מלבנון ולהפתיע ולהכריע את המחבלים בדרום לבנון על-ידי התייצבות בעורף מערך ההגנה שלהם.

חרף הרעיון המבריק והעובדה שהמבצע היה יזום ותוכנן שנים רבות מראש, ביצועי צה"ל בכיבוש דרום לבנון היו ירודים מאוד. כוחותיו הגיעו לכביש באיחור שלושה שבועות וגם זה ב"זחילות" שהתבצעו במשך למעלה משבועיים לאחר כניסתה של הפסקת האש לתוקף. במחקר שנערך בצה"ל מאוחר יותר ("דוח וולד") התברר שהתקלות הרבות בביצועי צה"ל היו חזרה על התקלות שהתגלו תשע שנים קודם לכן במלחמת יום הכיפורים ושלא תוקנו חרף התחייבות הצבא לתקן.

יתרה מזאת, כמו בסרט המגולגל לאחור, בהיערכותו לשהייה בדרום לבנון בסיוע מבצע של"ג חזר צה"ל על הטעויות שביצע בהיערכותו לאורך תעלת סואץ לאחר מלחמת ששת הימים.

בדומה לסיני דרום לבנון לאחר מבצע של"ג היוותה שטח אידיאלי להפעלת "מאמץ אבטחה" קדמי, קרי מאמץ משני בקדמת מערך הגנתי המיועד לזהות כוח תוקף ולהתריע עליו מוקדם ככל האפשר במטרה לאפשר למערך ההגנתי להיערך מראש לבלימת התוקף לכשיגיע לתחומו. בדרום לבנון היה מדובר בזיהויים המוקדם של מחבלים בדרכם לגבול ישראל ובהעברת התרעה על התקדמותם לכוחות "מאמץ האבטחה" בגדר המערכת שתאפשר להם להיערך בצורה מיטבית לחיסול המחבלים שזוהו בגזרתם בעודם בצידה הלבנוני של הגדר.

על מנת שיוכל למלא את ייעודו "לזהות בלי להיות מזוהה" אמור מאמץ האבטחה להיות קל, נייד, חסר חתימה, ובמקרה הלבנוני היה נכון לבססו (כבתחומי הרשות הפלשתינאית) על יחידות מסתערבים המותאמות לגזרה. אולם כמו בקו בר-לב, כך בלבנון עוצב מאמץ האבטחה כמאמץ החזקה קדמי בעל חתימה צבאית עבה ובולטת. את חתימתו יצרה "התנחלות צבאית" רבתי בשטח שכללה הקמת מוצבים ומתקנים לוגיסטיים קדמיים כסדנת החימוש שחייליה נהרגו ב"אסון הספארי" (1985) ושיגרה קבועה של תנועות מבצעיות ומנהלתיות בין המוצבים לתוך לבנון וממנה לישראל.

חתימתו הגבוהה של צה"ל נוצלה על-ידי המחבלים לשחיקתו, שהלכה וגברה ככל שבתגובה לעליה באבדותיו עיבה צה"ל את מיגונו במקום לסרעב את כוחותיו ולצמצמם למינימום הנדרש לאיסוף מודיעין על מחבלים בדרכם לישראל.

במלחמת הכרעה המיועדת להשגת ניצחון מהיר בלתי נמנע מהקרבת חיי חיילים מעטים (ככל האפשר) על מנת לחסוך בחיי חיילים ואזרחים רבים יותר. ואולם במלחמת התשה המתנהלת כהליך ממושך ושוחק שאינו מוביל להכרעה, המנצח במלחמה הוא לאו דווקא הצד שגורם לנפגעים רבים יותר ליריבו אלא זה שמצמצם ככל האפשר את הנפגעים בצידו. צה"ל התעלם מכלל מקצועי זה בלבנון בדיוק כשם שהתעלם ממנו לאחר מלחמת ששת הימים בהיערכותו הלקויה בסיני, היערכות שבעטיה נקלע למלחמת התשה קשה, ממושכת, חסרת תוחלת, ולכן אף מיותרת - כהגדרתו של משה דיין.

הביקורת על התנהלות צה"ל בלבנון נדחתה על-ידי מערכת הביטחון בטענה שסיכון חיי החיילים נועד להגנה על תושבי הגליל. טענה זו נדחתה על-ידי "ארבע האימהות" - אזרחיות מן השורה שהביאו באמצעות הלחץ הציבורי שיצרו ליציאת צה"ל מדרום לבנון "כשידיו על ראשו" ולפתיחת פרק חדש ובלתי מזהיר בתולדות הביטחון הלאומי של ישראל.

השחיקה הגבוהה של חיילי צה"ל בלבנון שעל-ידי היערכות מקצועית נכונה ניתן היה כאמור לצמצמה היוותה את הגורם הראשי שהשפיע לאחר הנסיגה על עיצוב דוקטרינות הלחימה של חיזבאללה (ומאוחר יותר גם של חמאס) ושל צה"ל.

חיזבאללה ניצל את שטחה ההררי של לבנון לחסימת צירי התנועה המעטים שקיימים בדרומה לתנועת כוחות יבשה ניידים באמצעות צבא טרור נייד הפועל מתוך מארג צפוף של מגננים מבוצרים, ממוכשלים וממונהרים, המצוידים בנשק נ"ט ובאמצעי ירי-מנגד לעבר ישראל, והבנויים בשטחים רוויי אוכלוסייה אזרחית המנוצלת כ"מגן אנושי".

צבאו הנייד של חיזבאללה (ובהמשך של חמאס) יוצר איום צבאי-פוליטי משולש על ישראל: שחיקת העורף בירי רקטות ובפיגועי מינהור; הסבת אבדות כבדות לדרג היבשתי המתמרן של צה"ל לכשיאלץ לפעול בקרבות חזיתיים שוחקים להבקעת הצירים והמגננים המבוצרים מהם מבוצע הירי על העורף; ופגיעה במעמדה הבינלאומי של ישראל ובלגיטימיות של מאבקה הצודק אם תפגע ב"מגינים האנושיים". בדרך זו העמיד חיזבאללה את ישראל בפני שלוש ברירות אכזריות: שחיקה גבוהה של חייליה על מנת להפסיק את התשת אזוריה; התשת אזוריה במטרה להימנע משחיקת

חייליה; מניעת שחיקת חייליה והתשת אזורחיה על-ידי השמדה מרחוק של הרקטות והמנהור במחיר פגיעה ב"מגינים האנושיים" ושחיקת מעמדה הבינלאומי.

רגישותה הגבוהה של החברה הישראלית לאבדות (המוצדק עקב הכשלים המקצועיים בלבנון ובמלחמות קודמות) הביאה את צה"ל להחלפת דוקטרינת ההכרעה המהירה המסורתית שלו שהתבססה על הבסת האויב כתוצאה מחיסול יכולות הלחימה שלו בדוקטרינה חדשה שהתיימרה לגרום לאויב להיכנע מהר כתוצאה מהרתעתו, גם ללא חיסול יכולות הלחימה שלו; זאת, באמצעות הלם תודעתי שיגרם על-ידי ביצועים טכנולוגיים מרהיבים בדיוקם ובקטלניותם.

בבסיס דוקטרינה זו עמד כנראה אחד מרעיונותיו הידועים של מישל פוקו שהכוח והידע שלובים זה בזה בצורה שאינה ניתנת להפרדה. כנגזר מרעיון זה תורגמה עליונותו של צה"ל באיסוף מידע להקמת "בנק" עשיר ב"מטרות איכותיות" במטרה להניע כתוצאה מהשמדתן ההדרגתית לפי סדר חשיבותם תהליכים שיביאו לכניעת האויב.

דוקטרינה זו, שספק אם הדרג המדיני אישרה בתהליך סדור, הופעלה במלחמת לבנון השנייה (2006). אך חרף ריקון "בנק המטרות" הלבנוני מ"אוצרות פוקו" שנצברו בכספותיו הותש העורף העמוק של צפון המדינה במשך 34 ימים. שמונה שנים לאחר מכן, במבצע צוק איתן הופעלו הדוקטרינה ומלאכת ריקון "בנק המטרות" מול חמאס - צבא טרור קטן וחלש בהרבה מחיזבאללה - ובעטיה הותשו דרום המדינה ושולי המרכז שלה במשך 51 ימים.

דוקטרינת ההכרעה המסורתית של צה"ל אפשרה לסיים כל סבב לחימה בהבסת האויב וביצירת תנאי פתיחה מבצעיים משופרים יותר (שלא תמיד נוצלו) בסבב הלחימה הבא. מלחמת התשה אינה מקנה הישגים צבאיים משמעותיים ולכן אף לא ניתן לסיימה בהסדרים מדיניים וצבאיים משמעותיים ובכלל זה יצירת תנאי פתיחה טובים יותר לסבב הלחימה הבא. מסיבה זו כל סבב של לחימת התשה מתגלה (כצפוי) כקשה וכארוך מקודמו. זו אולי הסיבה שבעטיה נאלצת ישראל להשלים בשנים האחרונות עם עינויים הממושך של אזורחיה בגבול רצועת עזה ועם קניית שקט בכסף קטארי.

ישראל אינה מאוימת יותר בהשמדה באמצעות כיבושה על-ידי צבאות מדינות מתמרנים, אך אין לזלזל באיום האסטרטגי החדש עליה: גרימת נזק כבד ביותר באמצעות ירי רקטי/טילי מסיבי רב עוצמה ובחלקו אף מדויק וקטלני מאוד על-ידי צבאות טרור קטנים נייחים.

הרמטכ"ל אביב כוכבי הוא הראשון שביקש לחלץ את ישראל מהמלכוד הביטחוני אליו נקלעה על-ידי ניצול יתרונה הטכנולוגי לאימוצה מחדש של דוקטרינת לחימה הכרעית. זו נועדה כהגדרתו לסיים מלחמה בניצחון מהיר, מובהק, וחד משמעי שיחסל את יכולות הלחימה של האויב תוך פגיעה מינימלית בחיילי צה"ל וב"מגינים האנושיים" כאחד.

הטכנולוגיות הנדרשות למימוש דוקטרינה זאת הן זמינות או שניתנות להרכשה בזמן קצר יחסית, אך מימוש זה מותנה בתקציבי עתק. ספק אם משבר הקורונה יאפשר את הקצאתם בזמן הקרוב.

**ד"ר חנן שי הוא מרצה לחשיבה אסטרטגית מדינית וצבאית בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן.*